

LUBOMYR PUSZAK  
Lublin

БІБЛІЯ НА СТОРІНКАХ  
*ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ* МИХАЙЛА ВОЗНЯКА  
(МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

В чому полягає актуальність пропонованої теми? Її мотивацією є дві причини. Перша – брак належної докладності при аналізі біблійного і загалом християнського субстракту українського письменства<sup>1</sup>, а також „подолання тоталітарно-атеїстичної депресії”<sup>2</sup> української культури шляхом осмислення характеру літературної рецепції Святого Письма в підручнику з історії української літератури. Друга причина – кризовий стан методології сучасного наукового дослідження історії української літератури<sup>3</sup>, хоча до сьогоднішнього дня видано десятки одно-, а то й кількатомних *Історій української*

---

<sup>1</sup> Ю. І с і ч е н к о, *Наслідки ідеологічної заангажованості*, „Слово і час” 1990, № 2, с. 34.

<sup>2</sup> І. Б е т к о, *Рецепція Біблії в українській поезії кінця XIX – початку XX століття*, „Слово і час” 1993, № 9, с. 16.

<sup>3</sup> Цієї проблеми торкаються:

Г. Г р а б о в и ч, *Теоретичні проблеми українського літературознавства*, „Радянське літературознавство” 1989, № 10; Б. К л и м е н к о, *На шляху до історії літератури українського народу*, „Сучасність” 1990 № 6; Р. П і х м а н е ц ь, *Методологічні аспекти вивчення творчого процесу*, „Слово і час” 1990, № 11; С. П а в л и ч к о, *Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа?*, „Слово і час” 1991, № 6; Г. Г р а б о в и ч, *Питання кризи й перелому в самоусвідомленні української літератури*, „Слово і час” 1992, № 1; Ю. Т а м а ш, *Українське літературознавство*, „Сучасність” 1992, № 12; В. З в и н я ц к о в - с ь к и й, *Поміж дискурсом Дерріда та описом Скоттініна*, „Слово і час” 1993, № 3; Т. Г у н д о р о в а, *До питання про літературний критицизм*, „Слово і час” 1993, № 3; С. П а в л и ч к о, *Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві*, „Слово і час” 1993, № 3; Г. С и в о к і н ь, *Біографізм у методі сучасного літературознавства*, „Сучасність” 1994, № 1; Г. С и в о к і н ь, *Самотождність письменника. Методологічна пропозиція*, „Сучасність” 1994, № 11.

літератури як окремих авторів, так і колективних праць, створених ученими і в Україні, і в Європі, Канаді, США<sup>4</sup>. В цьому полягає парадоксальність ситуації, бо сучасної, дійсно наукової, повної, цілісної концепцією, методом, змістом і стилем *Історії української літератури* ще не створено<sup>5</sup>.

Для вироблення нових теоретичних підходів, інструментів досліджень, нового понятійного апарату немаловажним є звернення в недалеке минуле українського літературознавства з метою серйозного і наукового виявлення методологічних принципів, стосованих авторами при написанні історій літератури, а також виявлення їх певного філософського світогляду.

До визначних українських історико-літературних праць першої чверті ХХ століття належить п'ятитомна *Історія української літератури* М. Грушевського, двотомна *Історія українського письменства* С. Єфремова й трьохтомна *Історія української літератури* М. Возняка.

Фундаментальна праця Михайла Возняка вийшла у Львові в 1920-1924 рр. (т. I – до кінця XV в., 1920 р.; т. II – віки XVI-XVIII (перша частина), 1921 р., т. III – віки XVI-XVIII (друга частина, 1924 р.) накладом товариства „Просвіта”.

*Історія української літератури* Михайла Возняка складається з трьох основних частин: *Вступні замітки*, *Давня доба української літератури* й *Середня доба української літератури*. Часові рамки праці охоплюють 18 століть (з X по XVIII). В розділі *Основи давньої доби української літератури* автор наголошує, що „як у всіх інших слов'янських народів, так і в українського прийняття християнства творить разом і початок письменства. Християнство принесло з собою на Україну новий світогляд, замкнений у великим числі сло-

---

<sup>4</sup> Назвемо деякі з них:

М. Г н а т и ш а к, *Історія української літератури*, Прага 1941, т. 1; Л. Б і л е ц ь к и й, *Історія української літератури*, Мюнхен 1947; Д. Ч и ж е в с ь к и й, *Історія української літератури*, Нью-Йорк 1956; *Історія української літератури у 8-ми томах*, Київ 1967-1971; *Історія української літератури у 2-ох томах*, Київ 1987-1988.

<sup>5</sup> В. Д о н ч и к, П. К о н о н е н к о, *Стан та актуальні проблеми вивчення і висвітлення історії української літератури*, в: *Українська література. Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації україністів (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.)*, Київ 1995, с. 48.

весних пам'ятників"<sup>6</sup>. До стародавніх пам'яток писемності належить і Біблія – священне писання, яке іменується християнами як Святе Письмо, Слово Боже, Книга книг, Одкровення, Книга спасіння<sup>7</sup>.

Розглянемо, в якому методологічному контексті окремих частин підрозділів *Історії української літератури* М. Возняка представлено посилання на Біблію та який методологічний підхід використовує автор у підрозділах і частинах до них, присвячених Біблії як безпосередньо, так і посередньо.

У „Вступних замітках” посилання на Святе Письмо йде в контексті мовної проблеми – проблеми української літературної мови Х-ХV століть. „На переломі ХV ст. й на порозі ХVІ ст. бачимо сильніший приплив живої української мови в церковно-слов'янські рукописи і навіть переклади Святого Письма на буцімто народну або зближену до народної мову (псалтирі, учительні євангелія, Пісня пісень), – зазначає автор *Історії української літератури*. Взагалі у „Вступних замітках”, що складаються з 11 розділів, два присвячені проблемі мови – „Українська мова” й „Справа української літературної мови”<sup>8</sup>. Для Михайла Возняка, як і для української інтелігенції, що очолила національний рух, мовне питання відіграло велику роль у формуванні національно-ідеологічної концепції. Перед вченими й культурними діячами гостро стояла проблема сформування загальнонаціональної літературної мови, „яка б сприяла розвиткові національної культури, передусім літератури, об'єднала б українство в боротьбі за мовну й національну рівність. Українська мова повинна була стати важливим ідеологічним засобом консолідації українського народу...”<sup>9</sup> У великій частині *Історії...* „Давня доба української літератури” вже з самого початку при посиланні на Святе Письмо, Євангеліє, Псалтир автор загострює увагу на мовній проблемі й перекладах. Окрема частина підрозділу „Виникнення церковно-

<sup>6</sup> М. С. Возняк, *Історія української літератури. У двох книгах. Книга перша*, Львів 1992, с. 59.

<sup>7</sup> В. Мірчук, *Історія української Біблії*, Тернопіль 1992, с. 3.

<sup>8</sup> М. С. Возняк, *Історія...*, с. 50, 51, 57.

<sup>9</sup> М. Жулинський, *Традиція і проблема ідейно-естетичних пошуків в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття*, в: „Записки НТШ”, Львів 1992, т. ССХХІV, с. 144.

слов'янської літератури" має назву „Переклад Святого Письма”<sup>10</sup>. Про переклад Біблії автор сигналізує нам також у частині підрозділу „Перекладне письменство”, назва підрозділу „Болгарська література”<sup>11</sup>. Всі вище зазначені посилання М. Возняка знаходяться в інформаційно-історичному полі конкретної частини підрозділу. Мовне питання знайшло своє відображення й у такій частині підрозділу, як „Український тип церковно-слов'янської мови”, де автор зайнявши наукову позицію дослідника історичної граматики української мови, доводить наявність цього типу в ряді Євангелій з XII-XIV століть<sup>12</sup>.

Підрозділ „Святе Письмо”, що складається з таких частин, як Євангеліє, Апостол, Псалтир, Старозавітні книги, має культурно-інформативний характер. В підрозділі підкреслюється практична сторона книг Святого Письма<sup>13</sup>. Вказавши на доволі широке богослужбне письменство в давній українській літературі та його близькість до Біблії, Михайло Возняк наголошує на великому літературному значенні богослужбних книг. Через церковний спів вони „вривалися в свідомість народних мас і впливали сильно на народну поетичну творчість і щодо форми й щодо змісту”; крім цього богослужбні книги „відіграли й ширшу освітню роль”<sup>14</sup>. Зазначаючи освітній характер *Збірника Святослава* з 1076 року, автор *Історії...* пише, що *Збірник* містить статті релігійно-морального характеру: короткі виклади Святого Письма, статті про молитву, піст...<sup>15</sup> Наступне посилання на Біблію знаходимо в частині *Пчела*, де говориться, що „це збірник коротких висловів або афоризмів, вибраних з Святого Письма, творів отців церкви...” Тут М. Возняк наголошує на взаємовпливі народних приповідок і перекладених афоризмів з Біблії, з творів отців церкви<sup>16</sup>. Слідкуючи за генезою жанрового розвитку давньої української літератури, автор *Історії...* пише про хроніки, що мали просвітній характер: вони „оповідають про історію

<sup>10</sup> М. С. Возняк, *Історія...*, с. 66-67.

<sup>11</sup> Там же, с. 70.

<sup>12</sup> Там же, с. 75-76.

<sup>13</sup> Там же, с. 101-102.

<sup>14</sup> Там же, с. 102.

<sup>15</sup> Там же, с. 107.

<sup>16</sup> Там же, с. 107-108.

людства, починаючи від створення світу так, як про це оповідає Біблія...”<sup>17</sup>. Про творчу інтерпретацію оповідань історичних книг Біблії знаходимо в частині „Історична Палея”. Хоч автор *Історії...* наголошує на залишках слідів „Історичної Палеї” в усній народній творчості, проте залишає це висловлення тільки в формі декларації. Про Біблію як джерело наукового мислення людини в середні віки говориться в частині „Шестиднев”<sup>18</sup>. Святе Письмо як дидактичний (цитатний) матеріал – посилення такого характеру маємо в частині „Християнська Топографія” (Козмографія) Козми Індикоплова”<sup>19</sup>. Ведучи генетичну лінію жанрового розвитку давньої української літератури, М. Возняк зупиняється на апокрифах й легендах, що „їх оповивали”. Ці легенди „поставали рівночасно з Святим Письмом і навіть швидше за нього. Сама християнська церква постійно користувалася цими легендами, бо ж підставу християнства творить не тільки Святе Письмо, але й традиція, обнята головно легендою”<sup>20</sup>.

В підрозділі „Загальний погляд на перекладне письменство” М. Возняк наголошує на „неоднаковім значенні старого й нового завіту в християнському житті і богослужінні”, виєкспонуючи якби практичну сторону Святого Письма<sup>21</sup>. Про авторитет і вплив Біблії свідчить низка вибраних з неї висловів у *Моленії* Данила Заточника, тон яких автор *Історії...* характеризує як повчальний<sup>22</sup>. Користуючись принципом філологічної школи, М. Возняк у частині „Будова та зміст „Слова...”, яка стосується твору митрополита Іларіона, підкреслює, що *Слово...* побудоване на протиставленні старого й нового завітів”<sup>23</sup>. За цим же принципом створено й частину „Зміст „Посланія” Кліма Смолятича, в якому говориться: „Що торкається філософії, Святе Письмо має багато місць, які треба пояснювати символічно”<sup>24</sup>. Наступне посилення на Святе Письмо пов’язано з життєписом Кирила Турівського і вжито в контексті великої

<sup>17</sup> Там же, с. 109.

<sup>18</sup> Там же, с. 110.

<sup>19</sup> Там же, с. 113.

<sup>20</sup> Там же, с. 121.

<sup>21</sup> Там же, с. 130.

<sup>22</sup> Там же, с. 131.

<sup>23</sup> Там же, с. 140.

<sup>24</sup> Там же, с. 149.

освітньої ролі Біблії<sup>25</sup>. Про освіченість Кирила Турівського, „велике начитання в Святому Письмі та його викладах...” йдеться в частині „Джерела писань”. Ще одним свідченням використання принципу філологічної школи є вираз, що Кирило Турівський „не вдовольняється переповідженням євангельського тексту, а драматизує його, прикрашує паралелізмом і антитезою, уосібленням уявних понять, барвистими порівняннями, символами, поетичними картинами, й пересипає його притчами, приповідками та загадками”<sup>26</sup>. Однак до конкретних прикладів Михайло Возняк не вдається.

Підрозділ „Юрій Зарубський” має культурно-просвітній характер. В частині „Послання до духовного сина” посилення на Псалтир носить повчальний характер<sup>27</sup>. Частина „Будова та зміст” „Повчання” створена за принципом філологічної школи: посилення на Псалтир вжито з приводу пояснення поділу твору Мономаха на частини. Ось як це виглядає в *Історії* ...: „Кожна частина викладу складається знову з двох частин (це називається дихотомія): перша з виписок з Псалтирі і позичок з творів святих отців, а друга з повчань словом і власним прикладом”<sup>28</sup>. Посилання на Святе Письмо в останньому реченні частини підрозділу підкреслює навчально-виховний характер Книги книг: „Цитатами з Святого Письма закінчується „Повчання” або, як каже автор, „грамотиця”. Посилання на Псалтир і Святе Письмо в навчально-виховному контексті засвідчує Михайло Возняк у частині „Походження і джерела”<sup>29</sup>. Посилання на Євангеліє в оповіданні про Мойсея угрина, яке автор *Історії*.. подає повністю, служить безперечним доказом про його святість та авторитет<sup>30</sup>. Освітню роль Біблії підкреслено в частині *Зміст і джерела Повісті временних літ*<sup>31</sup>. Одним із джерел *Галицько-Волинського літопису* виступає Святе Письмо<sup>32</sup>. Посилання на Біблію в частині „Серапіон”, що характеризується історичністю викладу, вжито в контексті

<sup>25</sup> Там же, с. 150.

<sup>26</sup> Там же, с. 154.

<sup>27</sup> Там же, с. 156.

<sup>28</sup> Там же, с. 160.

<sup>29</sup> Там же, с. 162.

<sup>30</sup> Там же, с. 178.

<sup>31</sup> Там же, с. 204.

<sup>32</sup> Там же, с. 211.

освітнього значення Святого Письма<sup>33</sup>. Про роль Біблії у формуванні поглядів читаємо в частині „Ізмарагд”<sup>34</sup>. Інформативний, статистичний характер носить частина „Книжний засіб першої половини XVI століття”. Власне в цьому контексті знаходимо посилання на Святе Письмо<sup>35</sup>.

В III-ій і останній частині *Історії української літератури* Михайла Возняка, яка має назву „Середня доба української літератури” так само, як і в другій частині наявні окремі посилання на Святе Письмо в частинах підрозділів, що безпосередньо Біблії не присвячені. Крім цього є частини підрозділів й розділи, які безпосередньо пов’язані якоюсь проблемою зі Святим Письмом. Так у першому підрозділі „На порозі нового літературного руху” маємо частину „Уступки народній мові в Святому Письмі”, в якій порушено мовну проблему. Цим же аспектом займається автор *Історії...* і в наступній частині „Народна мова в Святому Письмі на переломі XV ст.”, одночасно ставлячи проблему докладного розмежування рукописів кінця XV та XVI ст. з огляду на їх приналежність або до української літератури, або до білоруської. „Досі не маємо докладного розмежування”, – зазначає автор *Історії...*<sup>36</sup> Посилання на Святе Письмо зустрічаємо в частині „Чеські впливи”, де говориться, що „перше видання польської Біблії з 1561 р. здійснене на основі перекладу початку XVI ст. з чеської Біблії”<sup>37</sup>. Велика кількість посилань на Святе Письмо знаходиться в частинах підрозділів, присвячених особі Франциска Скорини. Наприклад, посилання на Біблію в контексті її навчально-виховного значення має місце в частині „Мета видань Скорини”<sup>38</sup>. Вже сама назва підрозділу „Святе Письмо українською мовою” на першому місці виєкспонує перед нами мовну проблему. Культурно-історичний і соціологічний принципи аналізу стосує автор *Історії...* в частинах *Пересопницьке Євангеліє*, „Практичний бік пам’ятки, *Пересопницьке Євангеліє* як вицвіт культурного осередку”, „Справа оригіналу”, „Копії *Пересопницького Євангелія*, „Учи-

<sup>33</sup> Там же, с. 258.

<sup>34</sup> Там же, с. 261.

<sup>35</sup> Там же, с. 280.

<sup>36</sup> Там же, с. 287-289.

<sup>37</sup> Там же, с. 290.

<sup>38</sup> Там же, с. 292-293.

тельні Євангелія”. Суто проблемі мови присвячено частини „Мова „Євангелія”, „Загальна характеристика української мови в перекладах Святого Письма”<sup>39</sup>.

В розділі „Шляхом гумору, травестії, сатири й реалізму”, в окремих його частинах, таких як „Різдвяні вірші”, „Великодні вірші”, чи в розділі „Духовна та світська лірика” наявні посередні та безпосередні посилання на Біблію, що пояснюється „гегемонією релігійної стихії”<sup>40</sup> українського письменства XVI – початку XVII століття. У вищевказаних розділах Михайло Возняк ставить проблему авторства, генезису та часу постання окремих творів, оцінює їх з точки зору художності. В основі методологічного інструментарію автора *Історії української літератури* лежать принципи філологічної та культурно-історичної школи в поєднанні з соціологічною концепцією та порівняльною теорією. Хоча „релігійна течія, зроджена із домінуючої християнської інспірації країни мала особливе значення”<sup>41</sup>, попри велику популярність українська духовна поезія (як і поезія XVII-XVIII століть) однак ще потребує ґрунтовних досліджень<sup>42</sup>.

Підсумовуючи, можна сказати, що методологічна концепція автора *Історії української літератури* підпорядкувала собі матеріал праці, який безпосередньо чи посередньо пов’язаний з Біблією, Євангелієм, Псалтирем. Соціологічна концепція, що виробилася в українському літературознавстві ще у другій половині XIX століття, поступово єднаючись то з порівняльною теорією, то з філологічною школою, то з традиціями культурно-історичної школи, знайшла своє логічне продовження в *Історії української літератури* Михайла Возняка. Праця вченого, яка була „тією основою, на якій базувалася кожна наступна історія давньої української літератури”<sup>43</sup> підказує нам сьо-

<sup>39</sup> Там же, с. 295-302.

<sup>40</sup> Р. Л у ж н и й, *Релігійна течія у давній українській поезії*, в: *Варшавські українознавчі записки*, Варшава 1989, з. 1, с. 95.

<sup>41</sup> Там же, с. 95.

<sup>42</sup> О. Г н а т ю к, *Сторінка з історії української духовної поезії – почаївський Богогласник*, в: *Варшавські українознавчі записки*, Варшава 1989, з. 1, с. 123.

Доповнимо бібліографію О. Гнатюк двома найновішими позиціями:

А. М а к а р о в, *Світло українського бароко*, Київ 1994; Л. У ш к а л о в, *Світ українського бароко. Філологічні етюди*, Харків 1994.

<sup>43</sup> М. Г н а т ю к, *Михайло Возняк і його „Історія української літератури”*, в: Михайло Возняк, *Історія української літератури. У двох книгах*, Львів 1992, кн. 1,



годні „методологічний ключ до вирішення найфундаментальнішого теоретичного питання – історичного генезису й стародавності української національної культури, особливо української мови й літератури”<sup>44</sup>. Літературознавча концепція Михайла Возняка, покладена в основу *Історії української літератури* – побудована на досягненнях історичної науки кінця XIX – початку XX століття й завоювала собі загальне визнання й наукову актуальність.

BIBLIA NA STRONICACH  
HISTORII LITERATURY UKRAIŃSKIEJ MICHAŁA WOZNIAKA  
(ASPEKTY METODOLOGICZNE)

S t r e s z c z e n i e

W swoim studium, stanowiącym pewien wycinek całej problematyki rozprawy doktorskiej autora, przygotowywanej na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL – sekcja slawistyki, Katedra Literatur Słowiańskich, autor zajmuje się aspektami metodologicznymi jednej z XX-wiecznych syntez historycznoliterackich, książki M. Wozniaka *Historia literatury ukraińskiej*. Konfrontuje mianowicie materiał źródłowy – wszystkie miejsca w tej syntezie, w których mowa jest o Biblii i jej roli religijno–kulturowej w dziejach piśmiennictwa staro– i nowoukraińskiego – z wiedzą o Świętej Księdze judeochrześcijańskiej początku XX stulecia, co pozwala mu na poczynienie interesujących konstatacji na temat tego, czym było Pismo Święte dla procesu kulturowego toczącego się na ziemiach ruskich w okresie średniowiecza i jakie miejsce zajmuje ta „księga ksiąg” na warsztacie naukowym współczesnego historyka dawnego piśmiennictwa Rusinów–Ukraińców.

*Streścił Ryszard Łużny*

---

c. 25, 26, 30.

<sup>44</sup> М. Нечитайлюк, *Післяслово. Замітки до „Історії української літератури” та літературознавчої концепції М. С. Возняка*, в: Михайло Возняк, *Історія української літератури. У двох книгах*, Львів 1994, кн. 2, с. 539.